

Hlasy Čechů z Volyně

Historická zkušenost volyňských Čechů je unikátní. Od 60. let 19. století se vydávali hledat štěstí na Volyň, do tehdejší Ruské říše, kde si jako úspěšní kolonisté vybudovali svůj prosperující svět. Dařilo se jim v chmelařství a dalších odvětvích zemědělství, ale také v drobném průmyslu. Zachovali si přitom český charakter, plně se neasimilovali, byť vlivem pravoslaví a ruského pojetí státu a společnosti se měnili.

Začátkem konce jejich příběhu na Volyni byla první světová válka a bolševická revoluce. Volyň se rozdělila na polskou a sovětskou část. Ve východní části zažívali Češi přímo či zprostředkovaně stalinské perzekuce, hladomor i gulagy. Po roce 1939 připadla celá Volyň Sovětům, poté Nacistům a nakonec opět Sovětům. Volyňští Češi se zapojili do odbojové činnosti a obou světových válek. V té druhé tvořili značnou část 1. československého armádního sboru, který se probojoval do českých zemí. Po válce se etničtí Češi rozhodli vrátit z Volyně do staré vlasti. Netušili ale, že mnohé z nich budou po únorovém převratu čekat další perzekuce.

Emigraci do Volyňské gubernie na území carského Ruska v 60. a 70. letech 19. století způsobila kombinace špatné hospodářské situace na venkově v českých zemích a příznivých podmínek ve volyňské oblasti. Po zrušení nevolnictví (1861) a následném nezdařeném povstání polské šlechty se v ní prodávala půda za mnohem nižší ceny než v českých zemích či Americe. Příchod přistěhovalců vítala i carská administrativa, která usilovala o oslabení vlivu polské šlechty a hospodářské povznesení oblasti. Mezi nabízené výhody patřilo pětileté zproštění od daní, osvobození od vojenské služby, příslib svobody vyznání či určité samosprávy. Rušení privilegií (1874) vedlo k zásadnímu poklesu zájmu Čechů o stěhování na Volyň. Největší počet českých migrantů se stěhoval na jihozápad oblasti do újezdů Rovno, Dubno a Luck s dostatkem úrodné černozemě.

2) Stěhování

Na Volyň přicházely celé rodiny – zemědělci, řemeslníci i obchodníci. Přistěhovalci pocházeli nejčastěji ze Žatecka, Lounska, Rakovnícka a z některých oblastí Moravy. Stěhovali se za svými zplnomocněnci, kteří předem kupovali půdu. To přinášelo spory a třenice o majetek. Někteří vystěhovalci se vydali na několikátýdenní cestu povozy a vedli s sebou dobytek, jiní jeli vlakem do rakouské stanice Brody a až z ní pokračovali povozy. Značný příliv českých přistěhovalců do oblasti organizovaný Františkem Příbylem a Josefem Oličem začal roku 1868 a již o dva roky později jich zde žilo okolo deseti tisíc. Většina si kvůli poskytnutým privilegiím změnila občanství na ruské. Přicházející lidé zakládali nové obce a osady či se usazovali v místních vesnicích a městech.

3) Těžké začátky

Hlavní část přistěhovalců tvořili lidé mladší a střední generace. Hlavně oni mohli čelit počátečním útrapám. Češi si sami stavěli hospodářské budovy i obydlí (zpočátku často provizorní zemljanky). Finanční rezervy povětšinou využili na cestu, nákup inventáře a půdy. Velkou část zakoupených pozemků tvořily lesy, které bylo nutno vymýtit. Jelikož hospodářství zpočátku nedosahovala zisků, přivydělávali si povoznictvím nebo prací na stavbě železnice. Často se jim nedostávalo obuvi a ani zdravotní poměry nebyly v prvních letech dobré. Změna klimatických podmínek, úmorná práce, špatné hygienické podmínky a nedostatečná výživa vytvářely předpoklady pro vznik infekčních nemocí. Kromě cholery řádila střídavá zimnice. Těžké podmínky stály část lidí život, některé přiměly k návratu.

4) Náboženství

Většina přistěhovalců se hlásila ke katolickému vyznání, což přinášelo na novém území problémy. Podle ruských úředních výnosů bylo kvůli střetům s Poláky katolíků na Volyni zakázáno nakupovat půdu. Úřady se nejdříve spokojily s výkladem, že čeští imigranti jsou potomky husitů a náboženské pronásledování je přinutilo stát se katolíky. Na Volyni byly vytvořeny husitské farnosti, které po čase nuceně zanikly. Díky velkým agitacím ve prospěch pravoslaví a stavbě pravoslavných chrámů pro Čechy přijala většina z nich toto vyznání. Výnos za revoluce (1905) opět zaručoval náboženskou svobodu. Češi vybudovali a udržovali na Volyni řadu budov patřících různým církvím, mimo pravoslavných také katolické, evangelické a baptistické církevní modlitebny.

5) Zemědělství

Drtivá část volyňských Čechů žila na vesnicích, což souviselo i s jejich převážně zemědělskou obživou. Rostlinná výroba se zaměřovala na pěstování obilí, zejména pšenice a chmele. Z krmných obilovin se pěstoval oves jako potrava pro koně a ječmen používaný mimo sladovnických účelů jako krmivo dobytka. V době příchodu Čechů bylo místní zemědělství opožděné. Přistěhovalci z českých zemí zaváděli na Volyni intenzivnější metody obdělávání půdy (střídavé hospodaření, kompostování, hnojení chlévskou mrvou) či pěstování ušlechtilých druhů obilnin a brambor. Zakoupené pozemky získaly během let mnohonásobnou hodnotu. Srpy, kosy a jednoduchá náčiní postupně nahrazovaly zemědělské stroje. Přistěhovalce z českých zemí lze považovat za zakladatele chmelařství na Volyni, věnovali se v omezené míře také chovu dobytka a koní, ovocnářství, lesnictví či rybářství.

6) Průmysl

Po příchodu do oblasti požádali Češi o úřední souhlas, aby mohli na Volyni podnikat. Po jeho brzkém obdržení začaly vznikat české průmyslové podniky. Velký význam měl potravinářský průmysl, který byl spjatý se zemědělstvím (cukrovary, mlýny, pekárny, mlékárny). Značné proslulosti dosáhly české pivovary, kterých zde bylo postupně přes dvacet. Mezi nejznámější patřily ty ve vlastnictví podnikatelů Albrechta, Klicha, Zemana, Linharta nebo Srbeckého. Pivo se z českých pivovarů na Volyni vyváželo do Varšavy či Kyjeva. Češi z oblasti pracovali rovněž jako řemeslníci. Význam mělo zpracování kovů, nádenictví, zhotovování oděvů i

dřevařský a stavební průmysl. V okolí Žitomíru se prosadily české cihelny i kameníci. Mezi největší české společnosti patřila zdolbunovská akciová cementárna Jelínek a spol. zaměstnávající počátkem 20. století přes 300 zaměstnanců.

7) Obchod a služby

Češi na Volyni provozovali desítky obchodů se smíšeným zbožím a hostinců, které sloužily i jako častá místa komunitního setkávání. Kromě toho působili jako úspěšní lékaři, např. lze zmínit doktora Václava Girsu ze Šepetovky. Čeští obchodníci v oblasti soupeřili i spolupracovali především s židovskou konkurencí. Významnou úlohu sehrávalo tamní družstevnictví – obzvláště konzumní a mlékárenská družstva. Družstevní podniky také zajišťovaly prodej zemědělských strojů dovezených z českých zemí. Volyňští Češi si zakládali finanční ústavy či se významně podíleli na založení Československého úvěrního ústavu na Rusi. Brzdícím momentem pro rozvoj průmyslu a obchodu na Volyni však byla nedostatečná infrastruktura, která se zlepšovala jen pomalu.

8) Školy

Školství na Volyni bylo v desetiletích po příchodu Čechů jen velmi málo rozvinuto. Postupně se zde vytvořilo na dvě desítky českých škol, které byly na konci 80. let 19. století rusifikovány. Po úpadku se začalo české školství pozvedat za 1. světové války, kdy učitelská místa získávali mj. čeští váleční zajatci. Po válce byla Volyň rozdělena. V její polské části během 20. let klesal počet českých škol v souvislosti se zaváděním společných škol. Soukromé české školy zakládala Česká matice školská, v třicátých letech jich bylo 13. Ve východní Volyni bylo v polovině 20. let českých škol osm. Přístup úřadů se ale měnil, čeští učitelé byli režimem stíháni a učebnice z Československa shledány ideově nevyhovujícími. Před druhou světovou válkou zde musely české děti navštěvovat výuku s ukrajinským či ruským jazykem. Likvidací českého školství se stalinský režim snažil potlačit totožnost české minority.

9) Tisk

Volyňští Češi odebírali český tisk již v 19. století, nejvíce *Národní listy*. Ruská revoluce 1905 vytvořila předpoklady pro rozvoj českého tisku vydávaného v Rusku. V této době vznikl list *Zvěsti* a následně v Lodži *Česko-ruské listy*. Významnou úlohu sehrál časopis *Ruský Čech*,

který vydával v Kyjevě velkostatkář doktor práv Václav Vondrák. Svůj vliv měl liberální časopis *Čechoslovan* redaktora Věnceslava Švihovského a během první světové války časopis *Česko-ruské sjednocení*. Po válce vydával bolševický režim české noviny jen počátkem 20. let. Na západní Volyni vycházely noviny *Buditel* a od května 1926 *Hlas Volyně* vydávaný Antonínem Perným. Jeho náklad stoupal ke třem tisícům výtisků. Od ledna 1938 byly vydávány *Krajanské listy*, redaktor Josef Foitík je po okupaci Československa dal k dispozici odboji. Volyňští Češi věnovali pozornost zakládání veřejných knihoven, které i díky knihám z historické vlasti posilovaly české vědomí.

10) Hasičské sbory

Hasičské sbory patřily k prvním legalizovaným spolkům volyňských Čechů. V 19. století se řadily k významným sborům v obcích Boratín, Huleč, Kněhynky, Kvasilov, Mirohošť, Semiduby či Straklov. Sbory navázaly spolupráci i se starou vlastí prostřednictvím české Ústřední zemské hasičské jednoty. V meziválečném období bylo okolo 70 českých hasičských sborů na západní Volyni součástí celopolské vojvodské hasičské organizace, v jejímž čele dlouho stál jako náčelník volyňský Čech Václav Mesner, který tak řídil 567 sborů na Volyni. Také na východní Volyni byly hasičské sbory v téměř každé české obci. Sloužily nejen jako ochrana proti tehdy velmi častým požárům, ale staly se i nositeli kulturního života české menšiny pořádáním zábav, divadelních představení a slavností.

11) Kulturní spolky

Mezi vystěhovalci bylo mnoho muzikantů, a ti tak zakládali po příchodu na Volyň rodinné či vesnické kapely. Mnozí čeští imigranti si přivydělávali i hraním o svátcích. Hudba hrála úlohu při posvícení, pobožnostech nebo pohřbech. Kapely byly součástí vojenských jednotek i hasičských sborů. Důležitou funkci pro udržení češství měly lidové písně, ty se uchovávaly ústním tradováním a opisováním zpěvníků. Volyňští Češi měli i svou hymnu. Mezi důležité formy kultury patřily plesy či ochotnické divadlo. Po první světové válce došlo k jeho obnově a v západní Volyni působily desítky českých divadelních souborů. České kulturní spolky zpočátku prožívaly příznivé období i ve východní Volyni. Zvláště po prvním sjezdu českých učitelů docházelo k zakládání dramatických a recitačních kroužků. Vstřícný politický kurs zde ale vydržel krátce.

12) Tělovýchovné jednoty Sokol

Pro tělovýchovu a rozvoj kultury volyňských Čechů měly zásadní vliv sokolské jednoty. První z nich byly založeny již v roce 1870 v Mirohošti. Vznik Sokola v Kyjevě v roce 1907 měl za následek rozrůstání celé organizace na Volyni. K velmi aktivní sokolské jednotě v Kvasilově založené roku 1911 přibyla mezi válkami na západní Volyni více než desítka dalších jednot. Některé z nich si postavily i nové tělocvičny vybavené kvalitním nářadím. Velkou událostí se staly každoroční závody o putovní ceny mužů a žen. Sokolové z Volyně působili v rámci zahraniční župy Československé obce sokolské a účastnili se v hojném počtu také všesokolských sletů v Praze, kam se vydávali hromadně vlakem. K vytváření jednot docházelo i v žitomírském újezdu, po rozdělení oblasti však bylo sokolské hnutí v sovětské Volyni režimem zlikvidováno.

13) První světová válka

Zásadní vliv na život české menšiny v carském Rusku mělo vypuknutí první světové války. Mobilizace do carské armády se týkala všech mužů s ruským občanstvím od 18 do 45 let. Dotkla se tak asi pěti tisíc Čechů z Volyně, kteří sloužili u všech druhů vojsk. Volyňští Češi měly podstatný podíl též na vytvoření a budování České družiny a československých legií v Rusku. Od volyňských Čechů získávaly legie i značnou finanční podporu. Působení volyňských Čechů za války mělo pozitivní vliv na vznik Československa a mnozí z nich byli za chrabrost vyznamenáni, řada z nich padla. Bojovalo se i přímo na Volyni, probíhala tam mj. Brusilovova ofenziva v roce 1916. Válka za sebou zanechala úmrtí i celé zničené vesnice, pole a chmelnice. Krajané ve svých vesnicích také pečovali o zajaté české vojáky z rakousko-uherské armády, nebo zraněné družiníky a legionáře.

14) Občanská válka

Již před vystoupením Ruska ze světové války započala v oblasti občanská válka (1917–1920), do které se zapojily různé skupiny a snažily se prosadit svoje zájmy. Po bolševickém převratu v listopadu 1917 vedl rozpad pravidelné ruské armády ke vzniku ozbrojených band, které každodenně ohrožovaly a olupovaly venkovské obyvatelstvo na Volyni. Rolnictvo rovněž trpělo neustálými rekvizicemi od jednotek střídajících se režimů, ať už to byla vláda

Ukrajinské centrální rady (1917–1918), německá okupace a režim hejtmana Skoropadského (1918), vláda Direktoria (1918–1919), první vpád bolševiků (1919), přítomnost Polska (1919–1920), či druhý příchod bolševiků (1920). Opětovný návrat Poláků na západní Volyň koncem léta 1920 znamenal počátek stabilizace poměrů. Občanská válka si vyžádala další hmotné škody, strádání i oběti na životech.

15) Meziválečné období

Boje v oblasti vyústily podepsáním Řížského míru v březnu 1921. Jím byla připojena západní část Volyně s pětadvaceti tisíci Čechy k Polsku. Někteří krajané se mezi světovými válkami přestěhovali do Československa, další do zámoří. I přes určité vzájemné neshody a omezení vytvářel polský stát po většinu času slušné podmínky pro rozvoj české menšiny. Méně početní Češi na východě Volyně se stali občany Ukrajinské sovětské socialistické republiky. Zatímco 20. léta s novou ekonomickou politikou zde dávala prostor pro soukromou iniciativu v hospodářské oblasti a vcelku respektovala práva národností, ve 30. letech nastala násilná kolektivizace, likvidace národnostního školství, organizací i samosprávy. Vykonstruované procesy končily vyhnáním mnoha Čechů i jejich likvidací – například dne 28. 9. 1938 bylo popraveno na 77 Čechů. Stalinské metody se po sovětské okupaci polské Volyně od září 1939 týkaly i Čechů na západě oblasti.

16) Druhá světová válka na Volyni

Druhá světová válka se hluboce dotýkala osudů Čechů, kteří zůstali na Volyni. Některým z nich se staly osudné střety s Ukrajinskou povstaleckou armádou. Během války byla Volyň okupována Německem, které na ní zřídilo říšský komisariát. V roce 1943 zemřelo 400 lidí při vypálení obce Český Malín nacisty, zastřeleni byli i mnozí čeští obyvatelé obce Michna-Sergejevka. Část z převážně mladých volyňských Čechů byla odvezena na nucené práce do Německa. Významnou úlohu měla na Volyni rozsáhlá odbojová činnost zastoupená zejména organizací Blaník, která budovala informační síť, pomáhala perzekvovaným osobám různých národností či pomáhala se vstupováním do československé zahraniční armády. Také po skončení války byla pro Čechy na Volyni situace složitá, museli plnit povinné dodávky vyhlášené sovětskou vládou.

17) Volyňští Češi v československé armádě

V červenci 1942 byl zformován v Buzuluku 1. československý polní prapor, z něhož později vznikla samostatná československá brigáda. Do armády vstoupilo necelých 11 000 volyňských Čechů včetně více než 400 žen. Z brigády se tak nakonec formoval 1. československý armádní sbor. V jeho řadách bojovali v Karpatech, na Slovensku i na Moravě a ve Slezsku. Volyňští Češi bojovali i v Rudé armádě, polských jednotkách, partizánských oddílech či na západní frontě (RAF). Mnoho z volyňských Čechů dosáhlo v armádách významných velitelských funkcí. Podíl volyňských Čechů na osvobození vlasti, zejména jejich statečnost v bojích a oběti na východní frontě, se staly důležitými argumenty podporujícími jejich návrat do historické vlasti. Právě vojáci byli prvními volyňskými reemigranty po skončení druhé světové války, tisíce z nich zůstali v Československu bezprostředně po jeho osvobození, jiní se ještě načas vraceli za rodinami na Volyň.

18) Reemigrace

V dubnu 1946 se významní zástupci volyňských Čechů setkali s prezidentem Benešem kvůli urychlení repatriace. Významným krokem bylo uzavření československo-sovětské smlouvy o repatriaci. Příprava přesídlování volyňských reemigrantů postupně nabývala na intenzitě a na počátku února roku 1947 vyjely první vlaky do Československa. Na Volyni nechávali Češi za mnohdy nedostatečnou náhradu své domovy i živobytí. V průběhu reemigrace se objevovala řada potíží od nepřízně počasí po nedostatečné kapacity v nové domovině, kde volyňští Češi často obsazovali domovy odsunutých i zabitých sudetských Němců. Přesídlovací komise potvrdila přesídlení 34 010 osobám, vracet se nemohly například české ženy provdané za ukrajinské muže. Stovky volyňských Čechů se přesídlení z různých důvodů zřekly, mezi časté důvody patřila nemoc v rodině nebo stáří.

19) Období po návratu

Češi z Volyně se po svém návratu do Československa aktivně hlásili ke svému původu a sdružovali se v různých skupinách – zpočátku v Kruhu přátel volyňských Čechů a Svazu Čechů z Volyně. Svaz napomáhal krajanům, jednal s úřady či vydával časopis *Věrná stráž*. Mezi lety 1948 a 1950 pořádal i tři olympiády lidového umění a tvorby volyňských Čechů. V období po komunistickém převratu se zejména výrazných představitelů volyňské komunity týkaly kvůli znalosti ruského prostředí politické perzekuce a někteří skončili ve vězení. Svaz byl v roce 1957 úředně zrušen. Po sametové revoluci na jeho činnost navázalo stále působící

Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel. I přes další vlny emigrace od počátku 90. let stále žijí na ukrajinské Volyni tisíce lidí s českými kořeny, mnozí z nich se sdružují ve spolcích a udržují české tradice, uvědomění i jazykovou znalost.

20) Volyňští Češi v regionu

Během vyhlášení Košického vládního programu se dostalo volyňským vojákům ujištění, že budou usídlováni zvláště do pohraničních chmelařských oblastí na Žatecku a Podbořansku. Jejich počet v okrese omezovala zásada, že volyňští vojáci nezískají v okresech více než třetinu půdy. Během reemigrace se tak nejvíce volyňských Čechů usídlilo v podbořanském (6012), žateckém (5282) a litoměřickém (1896) okrese. Volyňští Češi už od roku 1945 v regionu navazovali na své živnosti, zakládali nové podniky a sdružovali se. V Žatci sídlil Svaz Čechů z Volyně. Významní zástupci krajanské komunity ze Žatecka a Podbořanska byli obviněni z příprav státního převratu i další protikomunistické činnosti a někteří z nich skončili ve vězení. V Ústeckém kraji stále žije mnoho reemigrantů z Volyně i jejich potomků.